Mitropolitul Irineu Mihălcescu

ISTORIA RELIGIILOR

Ediție îngrijită de Elena Coman

Editura BOOKSTORY
București
– 2024 –

Cuprins

Introducere 7
I. Începuturile și dezvoltarea istoriei religiilor 7
II. Clasificarea religiilor 10

PARTEA I. POLITEISMUL 17
Capitolul I. Religiile primitivilor 19
1. Religia primitivilor din Asia 23
2. Religia primitivilor din Africa 29
3. Religia primitivilor din America 61
4. Religia primitivilor de pe continentul australian 85

Capitolul II. Religiile Chinei 111
Generalități 111
1. Confucianismul 121
2. Taoismul 134
3. Budismul 150
4. Religia populară 156
5. Neoconfucianismul 163

Capitolul III. Religiile Japoniei 168
Generalități 168
1. Șintoismul 171
2. Budismul 176
3. Confucianismul 188
4. Creștinismul 188

Capitolul IV. Religiile Indiei 191
Generalități 191
1. Religia vedică 197
2. Religia brahmanică 207
3. Budismul 219

4. Jainismul 237
5. Hinduismul 239
6. Sikhismul 248
7. Brahmo-samajul 249

Capitolul V. Religia iranienilor 254

Capitolul VI. Religia grecilor 265

Capitolul VII. Religia romanilor 297

Capitolul VIII. Religia celților 319

Capitolul IX. Religia germanilor 345

Capitolul X. Religia tracilor, a geților și a dacilor 359

Capitolul XI. Religia slavilor 367

Capitolul XII. Religia egiptenilor 371

Capitolul XIII. Religia babilonienilor 391

Capitolul XIV. Religia fenicienilor și a canaaneenilor 401

PARTEA A II-A. MONOTEISMUL 407

Capitolul XV. Religia evreilor 409

Capitolul XVI. Islamismul 445

Capitolul XVII. Creștinismul 481
Generalități 481
1. Viața Domnului nostru Iisus Hristos 482
2. Creștinismul și iudaismul 541
3. Creștinismul și păgânismul 552

INTRODUCERE

I. Începuturile și dezvoltarea istoriei religiilor

Istoria religiilor ca disciplină este relativ nouă, deoarece datează abia din secolul al XIX-lea. Și înainte de această perioadă, chiar din epoca clasicității greco-romane și în Evul Mediu, au existat lucrări și autori care au scris despre diferite religii. Îi putem aminti aici pe istoricii și geografii Herodot, Varo, Strabon, Tacitus și Plutarh, care au cules și au transmis informații despre mai multe religii. Dintre scriitorii bisericești se remarcă mai ales Fericitul Augustin, care în lucrarea sa „De civitate Dei”[1] oferă (după Varo) un bogat material pentru cunoașterea altor religii. Din Evul Mediu merită să amintim celebra operă anonimă „De tribus impostoribus”[2] – cu referire la Moise, Iisus și Mahomed –, apărută în 1598, și lucrarea „De theologia gentili seu de origine ac progressu idololatriae”, din 1642, a lui Gerhard Iohannes Vossius, pe ale cărui urme au călcat abatele Antoine Banier și Pierre Daniel Huet.

Trecând peste mulți alții, este destul să-i amintim pe Bernard Picart, care a publicat, între anii 1723 și 1728, în Amsterdam, șapte volume de studii asupra confesiunilor și secretelor creștine și ale multor alte religii, sub titlul „Cérémonies et coutumes

---

[1] În limba latină; în traducere, „Despre cetatea lui Dumnezeu”. Este una dintre principalele scrieri ale lui Aurelius Augustinus, în care tematizează subiecte fundamentale ale filozofiei și teologiei, precum existența răului, libertatea omului (liberul arbitru) și atotștiința lui Dumnezeu. A fost scrisă în perioada cuprinsă între anii 413 și 426 d.H., în contextul prăbușirii Imperiului Roman de Apus și a invaziilor barbarilor, iar Sfântul Augustin încearcă să ofere o explicație teologică a acestor evenimente și să stabilească distincția între „Cetatea lui Dumnezeu” și „Cetatea oamenilor”. (n. red.)

[2] În limba latină; în traducere, „Despre cei trei impostori”. Este un titlu folosit pentru a face referire la mai multe scrieri satirice sau polemice din Evul Mediu și Renaștere, care puneau sub semnul întrebării sau ironizau tradițiile religioase. (n. red.)

religieuses de tous les peuples du monde”[3], și pe Charles Fançois Dupuis, cu cele trei volume ale lucrării sale „De l’origine de tous les cultes”[4] (Paris, 1795).

Cunoașterea din ce în ce mai aprofundată a limbii sanscrite și a limbii chineze, a hieroglifelor și a cuneiformelor, a dialectelor persane și indiene, numeroase descoperiri de documente și resturi de culturi în mare parte necunoscute, precum și studii făcute la fața locului asupra credințelor și obiceiurilor diferitelor popoare culte și ale primitivilor de pe continentele noi, de către numeroși misionari creștini, și nu mai puțin relațiile de tot felul dintre cele mai îndepărtate națiuni, datorită dezvoltării mijloacelor de transport, au dus la studiul comparat al religiilor și au dat naștere disciplinei numite *istoria religiilor*.

Prima țară în care au apărut studii sistematice de istoria religiilor este – cum era și firesc – Anglia, care, având numeroase și întinse colonii pe celelalte continente, avea și prilejul și posibilitatea să cerceteze, prin învățații săi, aproape toate religiile. Germanul Max Müller, născut în Dessau în anul 1823, discipolul marilor sanscritologi Franz Bopp din Berlin și Eugène Burnouf din Paris, el însuși un mare sanscritolog, fiind chemat în Anglia și trimis în India, a editat mai întâi „Rig-Veda” (1846-l850), apoi a început traducerea și publicarea în limba engleză a cărților sfinte ale religiilor orientale, sub titlul „The Sacred Books of the East”, din care au apărut sub coordonarea sa, între anii 1878 și 1905, la Oxford, 50 de volume. Tot el a inaugurat, în 1878, cel dintâi curs de istoria religiilor (*Hibbert Lectures*) și a scris numeroase studii de filozofie religioasă și istoria religiilor. Datorită trusturilor *Hibbert Fund* și apoi catedrelor și cursurilor de istoria religiilor, întemeiate pe spezele scoțianului Gifford la patru universități (în 1878), această disciplină a luat un mare avânt în Anglia.

În Franța, lucrările sanscritologului Eugène Burnouf asupra religiilor Indiei și operele sinologilor Charles Rémusat și Stanislas

[3] În limba franceză; în traducere, „Ceremonii religioase și obiceiuri ale tuturor popoarelor lumii”. (n. red.)

[4] În limba franceză; în traducere, „Originea tuturor cultelor”. (n. red.)

Julien asupra religiilor Chinei, precum și înființarea, de către negustorul lionez Émile Étienne Guimet, a muzeului de obiecte sfinte ale religiilor orientale (în 1876) și celebra publicație de texte și documente privitoare la aceste religii, intitulată „Les Annales du Musée Guimet”[5], au pregătit terenul pentru noua disciplină. Crearea, în 1879, a École Pratique des Hautes Études pe lângă Sorbona, în locul Facultății de Teologie, eliminată din universitate, a contribuit în foarte mare măsură la progresul acestei discipline. Cel dintâi titular al catedrei de istoria religiilor a fost protestantul Albert Réville, un fecund scriitor în acest domeniu. Catolicii nu s-au lăsat nici ei mai prejos și au pus, prin abatele de Broglie, contemporan cu Réville, începutul acestei ramuri de știință pe temelii care corespundeau punctului lor de vedere confesional.

Olanda a acordat o deosebită importanță studiului istoriei religiilor. Pastorul arminian Cornelis Petrus Tiele a publicat, începând din anul 1864, mai multe studii privind religiile mazdeene, egiptene și haldeene, precum și cel dintâi manual de „Istoria religiilor până la apariția religiilor universaliste” (1876), tradus apoi în mai multe limbi. În 1876, statul olandez a transformat catedrele de teologie dogmatică din cadrul celor patru universități de stat în catedre de istoria religiilor, Tiele fiind cel dintâi titular al catedrei din Leyda.

Germania a rămas cea mai din urmă în ceea ce privește domeniul istoriei religiilor. Filologii și etnologii s-au îndeletnicit într-adevăr cu acest studiu. Brugsch și Erman (egiptologi), Noeldecke și Goldzieher (semitologi), Oldenberg și Bühler (sanscritologi), Preller și Roscher (eleniști), Wissowa (latinist), Richtofen și Ratzel (etnologi) ș.a. au avut o prețioasă contribuție la cunoașterea diferitelor religii, dar studiile de sinteză au lipsit multă vreme, pentru că nu existau catedre de istoria religiilor. Abia în anul 1908, după moartea lui Otto Pfleiderer – care ținuse multă vreme prelegeri de filozofia și istoria religiilor –, s-a întemeiat o

[5] În limba franceză; în traducere, „Analele Muzeului Guimet”. (n. red.)

catedră de istoria religiilor în Berlin, unde a fost chemat danezul Eduard Lehmann din Copenhaga, care însă după câțiva ani s-a întors în țara sa. Aceeași soartă a avut și catedra înființată cam în același timp în Leipzig și ocupată de suedezul Nathan Soderblom, care de asemenea s-a retras curând în țara sa și a murit ca arhiepiscop al Upsalei (1931). Un docent al său, Carl Clemen, a ajuns să predea această materie în Bonn, unde era singura catedră de istoria religiilor. De la el avem un interesant studiu de istorie a religiilor, tradus în limba franceză sub titlul „Les religions du monde. Leur nature, leur histoire”[6] (Paris, Payot, 1913). În 1918, Alfred Ieremias, docentul de pe atunci cu această specialitate, a publicat în Leipzig volumul în limba germană „Allgemeine Religionsgeschichte”[7].

Țările scandinave prețuiesc mult cercetarea acestui domeniu. Acolo au trăit trei dintre cei mai mari istorici ai religiilor: Soderblom în Upsala, Lehmann în Copenhaga și Nielsson în Lund.

În Belgia a fost înființată, în anul 1884, o catedră de istoria religiilor, al cărui titular a fost ilustrul Goblet d'Alviella, nestorul magiștrilor cu această specialitate.

În Italia a luat ființă o asemenea catedră în 1886, la Roma, titular fiind Labanca. Au urmat apoi și altele.

În țările ortodoxe exista o catedră de istoria religiilor în Atena și se țineau cursuri în acest domeniu la Facultatea de Teologie.

[...]

II. Clasificarea religiilor

1. Religie subiectivă și religie obiectivă

Împărțirea religiei în *subiectivă* sau *internă* și *obiectivă* sau *externă*, care până nu demult era discutabilă, este admisă aproape în unanimitate astăzi.

Religia subiectivă, fiind un fenomen sufletesc, nu se poate împărți. Însă manifestarea ei în afară sau obiectivitatea sa a primit,

---

[6] În limba franceză; în traducere, „Religiile lumii. Natura lor, istoria lor”. (n. red.)

[7] În limba germană; în traducere, „Istoria religioasă generală”. (n. red.)

în trecerea vremurilor, forme diferite. Atunci când se vorbește despre împărțirea religiei se face referire de fapt la împărțirea sau clasarea acestor forme ale religiilor istorice.

Clasificarea este firul mitic al Ariadnei, care ne arată drumul prin vastul labirint al religiilor omenirii. Adevărata știință se bazează pe clasificare. Deviza politică a strămoșilor noștri, *divide et impera*, trebuie să se aplice și în știință, dacă vrem să stăpânim pe deplin ceea ce studiem. Teologia nu se poate sustrage de la această regulă generală.

Dacă vrem să cunoaștem bine religia noastră creștină, trebuie să cunoaștem mai întâi toate celelalte religii care au existat înainte și care există și astăzi alături de ea. Numai astfel vom putea să ne pronunțăm în deplină cunoștință de cauză asupra caracterului ei, să ne dăm bine seama cât și în ce anume este superioară celorlalte religii, să ținem la ea cu tăria pe care o dă convingerea și s-o apărăm cu zel și cu entuziasm.

2. Religie adevărată și religie falsă

O veche clasificare a religiei este cea în *religie adevărată* și *religie falsă.* „Religia adevărată ar fi aceea care este conformă cu cuvântul dumnezeiesc, iar falsă, aceea în care se adoră zei falși sau nu se cinstește după cuviință adevăratul Dumnezeu" (Holaz). Pe cât este de simplă această clasificare, putând fi utilizată cu folos în scopuri practice, pe atât este de neștiințifică și mult discutată. Nu există religie care să nu fie considerată de aderenții ei ca adevărată, și încă unica adevărată. Altfel nici n-ar putea exista atâtea forme de religie.

3. Religie privată și religie publică

Nepractică este și clasificarea în *religie privată* și *religie publică*, adică în religie nerecunoscută de stat și recunoscută de stat. Este nepractică mai întâi pentru că religia a existat înainte de a fi cunoscută viața de stat, la a cărui zămislire ea are o însemnată contribuție, și apoi pentru că aceeași religie poate fi în același timp recunoscută sau permisă într-un stat și interzisă în altul.

4. Religii naturale și religii revelate

Mai multă valoare științifică, dar de puțin folos real, are clasificarea în *religii naturale* și *religii revelate*, căci aproape că nu există religie care să nu își reducă originea într-un fel sau altul la revelație. De bună seamă, noi avem anumite criterii după care deosebim revelația adevărată, pe care o declarăm ca proprietate exclusivă a creștinismului și a premergătorului său, mozaismul, de revelația falsă, dar aceste criterii fie nu sunt admise de partizanii tuturor religiilor, fie sunt interpretate astfel încât adevărata revelație revine mai multor religii, fără a se putea preciza numărul lor. De aceea împărțirea este lipsită de precizie.

Cât privește apoi semnificația cuvântului „natural", aplicat la religie, părerile sunt iarăși diferite.

Unii înțeleg prin religii naturale toate acele religii care, după părerea lor, nu se întemeiază pe revelație. Așa sunt, de exemplu, budismul după părerea brahmanilor și brahmanismul și budismul după părerea mahomedanilor. Din punct de vedere creștin sunt considerate naturale toate religiile, în afară de cea creștină și cea iudaică. Deși „natural" nu este aici identic cu „fals", totuși, după spusele Sfântului Pavel – *„Păgânii cei ce n-au lege din fire fac ale legii"* –, adevărurile religioase se reduc numai la dezvăluirile conștiinței.

Alții, în special deiștii și filozofii secolului al XVIII-lea, dau cuvântului „natural" o altă semnificație. În opinia lor, religia naturală constă în acel mănunchi de noțiuni comune tuturor religiilor, ca „Dumnezeu", „suflet", „nemurire", „virtute" etc., la conceperea cărora omul poate ajunge numai cu ajutorul minții sale, fără conlucrarea sau intervenirea revelației.

Partizanii acestui fel de a înțelege religia naturală au căutat să șteargă din religiile revelate și în special din creștinism toate adevărurile care depășesc puterea minții, tot ce este supranatural și să înființeze astfel o religie bazată numai pe rațiune. Ei au numit această religie naturală sau universală și au susținut că este singura formă de religie comună omenirii, pentru că stă la baza tuturor religiilor, și, ca atare, singura religie adevărată. Celelalte religii, religiile revelate, sunt, după cum spune Diderot, erezii

față de religia naturală. O astfel de religie are însă neajunsul că este pur imaginară, căci ea n-a existat niciodată decât în mintea celor care au botezat-o cu acest nume.

Alții înțeleg prin religie naturală adorarea obiectelor naturii, iar mulți dintre teologi dau această denumire religiei omului căzut în păcat sau păgânismului în genere.

5. Religii politeiste, dualiste și monoteiste

O clasificare potrivită a religiilor este cea în *religii politeiste*, *dualiste* și *monoteiste*, după cum se adoră mai mulți Dumnezei sau unul singur (creștinismul, iudaismul, mahomedanismul) ori două principii antagoniste (parsismul). Max Müller adaugă acestor trei categorii de religii altele două, pentru a fi completă clasificarea: *religiile henoteiste* (religia indiană în faza vedică) și *religiile ateiste* (budismul). Însă aceste două denumiri sunt de prisos, în primul rând pentru că se aplică numai unei religii și în al doilea rând pentru că și aceste religii pot fi cuprinse în împărțirea de mai sus, de vreme ce vechea religie indiană este tot politeistă, iar budismul este ateist numai la origine, pe când mai târziu este politeist.

6. Religii fetișiste, politeiste și monoteiste

Friedrich Schleiermacher împarte religiile în *fetișiste*, *politeiste* și *monoteiste.*

Însă această clasificare nu este potrivită, pentru că fetișismul nu poate fi întrebuințat ca denumire generică pentru toate formele de religie inferioare politeismului, cum sunt sabeismul, zoolatria etc.

7. Religii naturale, antropomorfe și moraliste

O clasificare foarte rațională și potrivită este cea a lui Moritz Wilhelm Drobisch („Grundlehren der Religionsphilosophie”[8], Leipzig, 1840), care împarte religiile în trei clase, corespunzătoare celor trei faze ale dezvoltării sufletești a omului.

[8] În limba germană; în traducere, „Învățături de bază ale filozofiei religioase”. (n. red.)

Prima clasă cuprinde *religiile naturale*, adică acelea în care se adoră natura sau personificările ei, dar cărora le lipsește credința în ființe spirituale, inteligente și libere. În această categorie sunt incluse fetișismul, zoolatria și sabeismul. Această clasă corespunde din punct de vedere psihologic etapei de copilărie a omului, în timpul căreia predomină fantezia și impresiile simțurilor.

A doua clasă o formează *religiile antropomorfe*, adică acelea în care zeii sunt considerați ființe personale și sunt în mare parte personificarea omului idealizat. Aici spiritul omenesc ne apare în faza tinereții sau a adolescenței, când este dominat de gustul estetic și de scopuri raționale. Din această clasă fac parte religia grecilor, care este religia frumosului, și religia romanilor, care este religia calculului politic, a scopurilor statului.

A treia clasă cuprinde *religiile moraliste*, în care se recunoaște ca Dumnezeu numai o ființă spirituală, personală, din care se exclude tot ce este material și care poate fi cunoscută numai cu spiritul, prin cugetare. Această treaptă corespunde stadiului de maturitate al spiritului omenesc, în timpul căruia el este condus de moralitate și de scopuri raționale mai înalte. Între religiile din această clasă se numără mahomedanismul, mozaismul și creștinismul.

Această clasificare are darul de a fi psihologică într-un grad ridicat, se poate aplica cu succes religiilor superioare și este totodată corespunzătoare și dezvoltării conștiinței religioase. Așa cum ne-o prezintă istoria religiilor, nu cuprinde însă toate religiile.

Sunt multe alte **clasificări ale religiilor istorice**. Dintre acestea, vom expune câteva, nu pentru valoarea lor științifică, nici pentru caracterul lor practic, care le lipsește, nici pentru că sunt ale unor personalități foarte cunoscute în domeniul istoriei religiilor, ci mai mult ca o curiozitate, pentru a observa numele diferitelor religii, afinitatea dintre ele, precum și caracterul individual al fiecăreia.

8. Hegel împarte religiile în trei clase: **religia naturală, religia individualității spirituale și religia absolută**.

De religia naturală țin:

– religia imediată (vrăjitoria șamanismului);

– religiile conștiinței analitice sau religiile substanței: religia mărimii, a cantității (chineză); religia fanteziei (brahmanismul); religia închiderii în sine (budismul);

– religia naturală în trecerea sa către religia libertății, sau lupta subiectivității: religia binelui sau a luminii (persană); religia durerii (siriană); religia enigmei (egipteană).

Din clasa religiei individualității spirituale fac parte:

– religia sublimului (iudaică);

– religia frumosului (greacă);

– religia scopului sau a rațiunii (romană).

A treia clasă, religia adevărată, o formează creștinismul (sistemul filozofic al lui Hegel).

9. Eduard von Hartmann împarte religiile în **naturaliste și supranaturaliste**.

Din categoria religiilor naturaliste fac parte:

– henoteismul naturalistic;

– spiritualizarea henoteismului: perfecționarea estetică (la greci); secularizarea utilitaristă (la romani); aprofundarea tragico-etică (la germani);

– sistematizarea teologică a henoteismului: monism naturalistic (la egipteni); dualism seminaturalistic (la perși).

Din categoria religiilor supranaturaliste fac parte:

– monismul abstract sau religia idealistă a mântuirii: acosmismul brahmanic; iluzionismul budistic;

– teismul: henoteismul primitiv al lui Israel și monoteismul profeților; religia nomistă heteronomă (teocratică) a timpului sacerdotal de după perioada profetică și a islamului; religia realistă a mântuirii sau creștinismul, a cărei direcție heterosoteriologică va fi înlocuită prin religia (direcția) autosoteriologică a spiritului – nu omul va fi mântuit de Dumnezeu, ci Dumnezeu de om și prin om.

10. Cornelis Petrus Tiele împarte religiile în **naturale și morale.**

Religiile naturale sunt:

– naturalismul polizoic;

– religiile magico-polidemonistice (animismul sălbaticilor);

– politeismul magico-teriantropic mai luminat: neorganizat (la japonezi, dravidieni, fini, estoni, slavi, arabi, pelasgi, vechii italieni); organizat (la egipteni, vechii chinezi, precum și la popoarele americane semiculte: mexicanii, chilienii, peruvienii);

– politeismul antropomorfic demietic: religia vedelor, a perșilor, a babilonienilor, a asirienilor.

Religiile morale sau revelate spiritualisto-etice sunt:

– religiile nomiste: taoismul, confucianismul, brahmanismul, gianismul, mazdeismul, mozaismul și iudaismul, acesta din urmă ca tranziție la religiile universaliste;

– religiile universaliste: budismul și creștinismul.

Islamismul, cu caracterul său nomist și particularist, este o cădere de la principiul religiilor universaliste.

11. Sociologii francezi din școala lui Émile Durkheim și Lucien Lévy-Brühl, pornind de la părerea că totemismul este originea religiei și luând ca punct de plecare clanul, tribul, națiunea și grupele internaționale, ca forme evolutive ale societății omenești, împart religiile în: ***clanice*, *tribale*, *naționale* și *universaliste***.[9]

În cele ce urmează vom analiza mai întâi religiile primitivilor, apoi religiile popoarelor istorice și civilizate, după marile grupări etnice în care se împart, și vom încheia cu creștinismul, ca religia deplină, absolută.

[9] Réne Hubert, „Manuel élémentaire de sociologie", p. 102.